

GITA MIRKANEESSA RAGAA DHIMMA YAKKAA: YAADRIMEEWWANII FI XIINXALA DHIMMAA

Milkii Makuriyaatiin*

Seensa

Manneen murtii keessatti Sadarkaa ragaan tokko balleessummaa nama yakkaan himatamee itti mirkaneessuu qabu irratti hubannoon walfakkaataan hin mul'atu. Yaadrimeewwan gita mirkaneessa ragaa sirnoota seeraa *koman loo* fi *kontineentaalii* gidduutti akkasumas biyyoota sirna seeraa walfakkaataa hordofan keessattillee hojiirra oolmaa fi hiikkaa gara garaa qabu. Seerotnii fi heerri keenyas ragaan seeraa dhiyaatu balleessummaa himatamaa sadarkaa kanatti mirkaneessuu qaba jechuun ifatti waanti kaa'an hin jiru. Ibsa biraatiin, dhimma yakkaa irratti ragaan abbaa alangaa dhiyaatu milkaa'uudhaaf baay'inas ta'e qulqullina /gahuumsa/ qabaachuu qabu seerri bitu hin jiru. Kun immoo ogeessotni qaamolee haqaa naannichaa, keessattuu abbootiin seeraa, gita mirkaneessa ragaa yakkaa kana kallattii gara garaatiin akka ilaalan godheera. Kunis amanamummaa sirna haqaa naannichaa irratti akkasumas mirgootaa fi bilisummaawwan bu'uuraa lammiilee irratti dhiibbaa mataa isaa fidaa jira.

Galmeen Mana Murtii Olaanaa Godina Arsii Lixaa lakkoofsi isaa 10695¹ ta'e falmii yakka ajjeechaa cimaa hammeenyummaan raawwatame jedhame kan ilaallatu dha. Dhimmi xiinxalamuuf yaadame kun rakkoon armaan olitti ibsame hangam hammaataa akka ta'e agarsiisuu ni danda'a yaada jedhuun kan filatame

* Abbaa Seerummaatiin kan tajaajilee fi yeroo ammaa Qorataa Seeraa ILOQHQS
LL.B(Yunivarsiitii Haramayyaa);E-mail: milkiw@yahoo.com

¹A/Alangaa Godina Arsii Lixaa fi Mangashaa Xilaahunii fi Tuujii Kadaa, Lakk.G/M/M/O
Arsii Lixaa 10695, 2003, Kan Hin Maxxanfanne.

dha. Haaluma kanaan, xiinxalli dhimmaa kun muuxannoo manneen murtii biyyoota gara garaa, hiikkaa fi qabiyyee yaadrimeewwanii fi bu'uura qajeeltoowwan gita mirkaneessa ragaa kanneenii, heeraa fi seerota biyya keenyaa akkasumas barmaatilee jiru gabaabinaan kan dhiyeessu ta'a.

Dhimmicha Gabaabbinaan

Dhimma xiinxalame kanaaf ka'uumsi himannaa abbaan alangaa godina Arsii lixaa gaafa 14/03/2003 himatamtoota nama lama irratti Mana Murtii Olaanaa Godinichaatti dhiyeessee dha. Himannoon abbaa alangaa akka ibsutti himatamtootni nama Raamato Galatoo jedhamu gaafa 12/11/2002 guyyaa keessaa sa'a 9:00 irratti himatamaan 1ffaan gajaraan mormaa fi cinaacha irra rukutee, himatamaan 2ffaan gajarumaan mogolee bitaa irra rukutuun waliin ta'uun harka, lukaa fi qaama isaa haala gara jabina qabuu fi saalfachiisaa ta'een cicciruun itti yaadanii ajjeesaniiru. Dabalataanis abbaan alangaa yeroo ibsu 'reenfi du'aa akka hin fudhatamnee fi hin qoratamne waan godhaniif himatamtootni kun yakka ajjeechaa cimaa hammeenyummaan raawwataniiru' jechuun S/Y bara 1996 bahe kwt 32(1 (A)) fi 539(1(A)) jalatti himateera. Manni murtii dhimmicha ilaales himatamtootni gochaa jedhame raawwachuu waan waakkataniif, ragaa abbaa alangaa dhagaheera.

Ragootni abbaa alangaa 1ffaa fi 2ffaan jecha ragummaa kennan keessatti, du'aa fi himatamtootni lola akka hin qabaannee fi guyyaa fi sa'aatii himata irratti caqasame kana irratti osoo afur ta'anii karaa deemaa jirani bakka himata keessatti caqasame kanatti himatamtootni lamaan bosona keessaa isaanitti bahanii, himatamaan 1ffaan morma du'aa mirgaa gajaraan dhahee kuffisee, bakka kufetti cinaacha mirgaa gajaraan dhahuu fi himatamaan 2ffaan mogolee du'aa bitaa gajaraan dhahuu raaganiiru. Sana boodas gajaraan harkaa fi miila du'aa tumanii gara qe'ee isaaniitti harkisanii deemuu ibsaniiru.

Ragooleen kun himatamtootni waan gajaraan isaanitti fiiganiif fi harka duwwaa waan turaniif halaala dhaabbatanii akka ilaalan ragaa bahaniiru. Ragooliin kun waliin dhaabbatanii kan ilaalaa turan ta'uu yoo dhugaa bahan illee gaaffiiwwan mana murtiitiin gaafatamaniif yeroo deebii kennan ragaan 1ffaan metra 50, ragaan 2ffaan immoo metra 20 irraa fagaatanii kan ilaalan ta'uu dubbataniiru. Reenfi du'aa akka hin argamnes rageessaniiru. Ragaan abbaa alangaa 3ffaan jaarsummaa taa'uun alatti waanti beeku kan hin jirre ta'uu ibseera. Abbaan alangaa, ragaan hafes kanuma beeka waan jedhaniif ragaan abbaa alangaa 4ffaan osoo hin dhagahamiin hafeera. Galmicha keessaa akka hubatamutti ragaan bareeffamaas ta'e ragaan biraa miidhamaan du'uu agarsiisu dhiyaate yookin akka dhiyaatu ajajame hin jiru.

Manni murtichaas ragaa namaa abbaa alangaa erga dhagahee booda himatamtootni ragaa ittisaa akka dhiyyeeffatan ajajeera. Manni murtii kunis ragaan himatamaa 1ffaa waan hin dhiyaatneef bira darbuudhaan ragaa ittisaa himatamaa 2ffaa dhagaheera. Ragooleen ittisaas jecha ragummaa kennaniin guyyaa himatamaan du'e jedhame caqasuudhaan himatamaan 2ffaan sa'a 8:00-11:00'tti isaan waliin awwaala kan oole ta'uu dubbataniiru. Ragaan ittisaa 1ffaan gaaffilee gaafatameef deebii yeroo kennu awwaalcha waliin deeman kana irratti reeffi bakka awwaalaa kan gahe sa'a 9:30 tti yoo jedhu, ragaan ittisaa 2ffaan reeffi bakka awwaalaa kan gahe sa'a 10:30'tti jedheera. Gama biraatiin ragaan ittisaa 2ffaan gaaffii qaxxaamuraa abbaan alangaa 'yoo jidduun deemee ajjeesee dhufe hoo beektaa' jedhee gaafateef "hin beeku" jechuun deebiseera.

Manni Murtiis, ragaa dhiyaatan madaaluudhaan ragooleen abbaa alangaa himatamtoota lameenittuu mirkaneessanii osoo jiraniif ragooleen himatamaa 2ffaa dhiyaatan irraa ittisanii waan hin jirreef himatamtoota lameenirrattuu

murtii balleessummaa kennuun tokkoon tokkoon isaanii irratti adabbii hidhaa waggaa 15 dabarseera. Himatamtootnis murtii kenname irratti komii qaban M/M/W/O Dhaddacha Kibbaatti oliyyata dhiyeeffataniiru. Dhimmichis oliyyannoon dhiyaatee osoo jiruu namni himatamtootni gara jabummaan cicciranii ajjeesan jedhame /du'aan/ lubbuun jiraachuu isaaafi yakki himatamtoota kanaan irratti raawwatame tokkollee kan hin jirre ta'uu irra gahameera. Manni murtii oliyyata dhagahus iyyatni argamuu du'aa ibsu erga dhiyaatee booda ijoo kana mirkaneeffachuudhaan gara falmiitti osoo hin galiin himatamtoota bilisaan gaggeeseera.

Himatamtootni kunneen badii isaanii tokko malee balleessaa jedhamuun adabbiin itti murtaa'ee jira. Sababa seeraan ala yakkamtoota ajjeechaa lubbuu taasifamaniif miidhaa hamilee isaanirra gahuu fi hidhaa itti murtaa'e raawwachuuf mirga bilisummaa qaamaa sarbaman irraa himatamtoota bayyanachiisuuf furmaatni seeraa tokko taa'uu hin qabuu laata? Manneen murtii dhimmicha oliyyataan ilaalu danda'an oliyyatni dhiyaate kan dhiyeessisu miti jechuun erga murteessanii yookin murtii mana murtii olaanaa erga cimsan booda himatamaan kan argamu osoo ta'ee, carraa fi furmaatni seeraa himatamtootni qaban maal ta'uu danda'a ture? Gaaffileen kunneen dhimma qabatamaa kana waliin walqabatani sammuu nama hundumaa keessatti kan uumamanii dha. Dhimmootni kunneen bilisummaawwan bu'uuraa dhala namaatiin waan walqabataniif xiyyeeffannaa fi uwwisa seeraa argachuu akka qaban ni amanama. Haa ta'u malee, akkuma seensa keessatti ibsamuuf yaalame, fuulleffannaa xiinxala dhimmaa kanaa kan ta'u 'manni murtichaa himatamtoota kanaan ofirraa ittisaa' jechuu fi murtii balleessummaa kennuuf ragaan dhiyaate balleessummaa himatamtootaa gita /sadarkaa/ barbaadamutti mirkaneesseeraa? gaaffii jedhuun dhimmoota walqabatani dha.

Qajeeltoowwan Mirkaneessa Ragaa Beekamoo fi Xiinxala Sirna Seeraa

Keenya

Gita mirkaneessaa /degree or standard of proof/ jechuun hanga humna ragaan dhiyaate tokko mana murtii amansiisuuf qabu jechuu dha². Sadarkaan ragaan dhiyaatu balleessummaa nama yakkaan himatamee itti agarsiisu garagara³. Biyyoota gara garaa keessattis sadarkaan ragaan abbaa alangaa balleessummaa himatamaa yakkaa itti mirkaneessuu qabu adda adda yoo ta'u sirni seeraa (legal system) biyyi tokko hordoftus ka'uumsa gargar baatee kanaaf sababa isa tokko dha. Sirni gahuumsi sadarkaa ragaa itti madaalamu kun biyyoota sirna seeraa 'koman loo' hordofan keessatti Dh.K D jaarraa 4ffaa irraa jalqabee kan ture akka ta'e ragooleen ni mul'isu⁴. Akka seeraatti immoo seera biyya Inglizii keessatti jaarraa 18ffaa keessa yeroo jalqabaaf tumameera⁵. Yeroo dhiyoo as immoo akkuma qajeeltoowwan gurguddoo seeraa isaan kaanii qajeeltoowwan gita mirkaneessa ragaa kunis guddina seeraa ammayyaatiif gumaacha godhanii jiru.

Qajeeltoowwan gita mirkaneessa ragaa dhimma yakkaa⁶ irrati jiranis yeroo ammaa bifa lama qabu⁷. Inni hangafaa fi sirna *koman loo* keessatti beekamaa

² Waraqaa qo'annoo ka'uumsa wixinee seera deemsa falmii yakkaa naannoo Oromiyaa irratti dhiyaate, guraandhala 2003, kan hin maxxanfamne.

³ Standards of proof could be expressed on various scales; (1) slightest possibility (2) reasonable possibility (3) substantial possibility (4) equipoise (5) probability (6) high probability (7) almost certainty.

Christoph Engel, Preponderance of the Evidence Vs Intime conviction, Vermont law review, maxxansa /vol/ : 33; F450.)

⁴ Charles Robinson Mandlenkosi Dlamini, Proof Beyond A Reasonable Doubt, Qorannoo Xumura 'Doctor Legum, In Criminal And Procedural Law' Yuuniversiitii 'Zululand' tti hojjetame, Sadaasa 2005, fuula 129.

⁵ Akkuma lakk. 4ffaa, F5.

⁶ The continental law, in principle, does not differentiate between civil law and criminal law. While the American law has different standards of proofs for criminal law (*beyond reasonable doubt standard*) and civil law (*preponderance of the evidence and the clear and convincing evidence standards*). Preponderance of the evidence is a civil law standard of proof which means the claim is more likely true than not- even slightly.

Olitti yaadannoo lakk.3, F435 fi 439

⁷ Akkuma lakk. 6ffaa, F435

ta'e himatamaan tokko balleessaa jedhamuudhaaf ragaan irratti dhiyaate shakkii dhama qabeessa tokko malee kan itti mirkaneesse ta'uu qaba (*proof beyond reasonable doubt*⁸) isa jedhu dha. Inni lammataa fi biyyoota Awurooppaa sirna *siivil loo* hordofan keessatti fudhatama qabu ragaan dhiyaate abbaa seeraa dhimmicha ilaalu kan amansiise ta'uu qaba isa jedhu dha. Gitni mirkaneessaa kunis afaan Faransaayiin "*intime conviction*" jedhamee isa beekamu dha.⁹ Qajeeltoowwan kunneen walhabbiwwan sirnoota seera *koman loo* fi *siivil loo* jidduu jiran qabatamaan kan agarsiisani dha¹⁰.

Yaadrimeewwan gita mirkaneessa ragaa kunneen sadarkaa mirkaneessaa qofa irratti osoo hin taane maalummaa mirkaneessaa hubachuu irrattillee garaagarummaa ni qabu. Sirni seera *siivil loo* biyyoota Awurooppaa mirkaneessi hubannaa dhuunfaa abbaa seeraa irratti hundaa'a yoo jedhu sirni warra *koman loo* garuu hubannaa waliigalamaa bu'uureffachuu akka qabu kaa'a¹¹. Sababni warri *siivil loo* kaasan immoo dhugaa baasuuf kan gargaaru waan ta'eef isa jedhu dha. Warri sirna seeraa *koman loo* deeggaran immo seerri adeemsa sababaawaa /rationality/ ta'uu abbaa seeraa mirkaneessuu danda'uu qaba yaada jedhu kaasu. Murtiin ilaalcha dhuunfaan kennamu dogongoraaf saaxilamaa dha kan jedhu irraa ka'uudhaan¹². Ibsa biraatiin, qajeeltoon mirkaneessa ragaa shakkii dhama qabeessa malee itti-gaafatamummaa abbootii seeraa

⁸ Studies produced estimates of what 'beyond reasonable doubt' meant ranged from 51% to 92% of certainty.

Olitti yaadannoo lakk. 6, F449

⁹ *Intime conviction* is a french term that requires the personal conviction of the court. i.e the judge needs to be convinced personally.

¹⁰ Akkasumas qajeeltoowwan gita mirkaneessa ragaa kunneen ilaalcha 'continental law is irrational; and common law is irresponsible' jedhuufis kan ka'uumsa ta'anii dha. Olitti yaadannoo lakk.3, F464

¹¹The difference between these legal orders is not just doctrinal nor a matter of degree. They conceptualize proof differently. On the continent proof is understood as a strictly subjective impression in the judges mind where American law of evidence aims at objectivity. Akkuma lakk. 11ffaa, F465

¹² Akkuma lakk. 12ffaa, F436

mirkaneessuu keessatti irra caala filatamaa dha. Kun immoo tattaaffii abbootiin seeraa murtii haqaa kennuuf qaban kan cimsu dha.¹³

Biyya Ameerikaatti sadarkaan ragaan balleessummaa nama yakkaan himatame tokkoo itti mirkaneessuu qabu gita mirkaneessa shakkii dhama qabeessa malee jedhamuun beekamuu dha. Biyyoota sirna seeraa '*koman loo*' hordofan keessaas biyyi Ameerikaa yaadrimee *shakkii dhama qabeessaa* jedhamu kana babal'isuun ishii hangafa¹⁴. Yaadrimeen kun manneen barnoota seeraa, beektota seeraa fi manneen murtii Ameerikaa keessatti dhimmoota falmisiisaa fi ilaalchi adda addaa irratti calaqqisu keessaa isa tokko dha¹⁵.

Hojiitti hiikinsa irratti falmisiisaa haata'uyyuu malee yaadrimichi heera Ameerikaa fooyya'iinsa 14^{ffaa} irraa jalqabee beekamtii kan argatee fi dhimmoota yakkaa irrati sadarkaa mirkaneessaa barbaadamu */requisite standard of proof/* dha¹⁶. Nama tokko irratti dhimma yakkaatiin murtii balleessummaa kennuuf ulaagaa guutamuu qabuu fi heerawaa yoo ta'ellee, *mirkaneessi shakkii dhama qabeessaa* kun biyya Ameerikaattis qabiyyee isaatiif hiikkaan kenname hin jiru.

Beektoni seeraa biyya Ameerikaa hedduun yaadrimee *shakkii dhama qabeessaa* kana hiikuu fi qabiyyeesaa ibsuuf yaalii adda addaa taasisaniiru. Gariin isaanii immoo gaalee kana caala yaadrimicha ibsuuf yaaluun balaa qaba yaada jedhuun hiikkaa kamiyyuu kennuu irraa akka of qusatan barreessaniiru. Beektota

¹³ The reasonable-doubt standard sounds 'only convict if you are sure you can take on responsibility for this decision.' By contrast, the preponderance of the evidence and other instructions can be interpreted as a tool for exonerating judges from personal responsibility. Akkuma lakk. 13ffaa, F464.

¹⁴ Olitti yaadannoo lakk.4, F70

¹⁵ Akkuma lakk. 14ffaa.

¹⁶ Akkuma lakk. 15ffaa, F44

kanneen keessaa yaada hayyuu seeraa ‘Wigmore’ jedhamuu haa ilaallu:

*Reasonable doubt is a normative legal standard with which triers of fact must demonstrably comply because it is binding. The principle of legality commands that legal rules must be certain. The rule of proof beyond a reasonable doubt must be certain to the fact finder no less than to the defendant. Once it is certain, the fact finder, in applying it will be certain that he is carrying out his democratic and legal duty to render justice*¹⁷.

Akka barreessaa kanaatti sirni gahuumsa sadarkaa ragaa itti madaallu ‘*shakkii dhama qabeessa*’ jennu kun ogeessota dhugaa barbaadaniif /fact finders¹⁸/ qixxuma himatamaa beekamuu akka qabu kan agarsiisuu dha. Ibsa gabaabaadhaan dhugaa barbaaddotni ragaan raawwatamuu gocha yakkaa agarsiisu tokko *shakki dhama qabeessa malee* qulqulleesseera jechuudhaaf dhugummaa ragichaa fi raawwatamuu gocha yakkaa sanatti guutumaan guutuutti itti amanuu fi ofitti fudhachuu qabu akka jechuu ti.

Biyya Ameerikaatti manni murtii waliigalaa seera biyyittii hiikuudhaaf qaama isa olaanaa dha. Murtii fi hiikkaan mana murtii kanaan kennamus manneen murtii sadarkaa gajjallaatti argamaniif dirqisiisaa waan ta’eef manneen murtii sadarkaa gara garaatti argaman murtii mana murtichaa akka seeraatti bu’uureffachuun hojii seera hiikuu raawwachuu qabu¹⁹.

Manni Murtii Waliigalaa Ameerikaa kun kaayyoo fi sababa sadarkaa mirkaneessa shakkii dhama qabeessa malee akka itti aanutti ibseera:

¹⁷ Akkuma lakk. 16ffaa, F71-74

¹⁸ Fact finders often have the job of determining what facts are available and their relevancy. The position of fact finder is determined by the type of proceeding. In a jury trial, it is the role of a jury in a jury trial. In a non-jury trial, the judge sits both as a fact-finder and as the trier of law. In administrative proceedings it may be a hearing officer or a hearing body. Kan argamu: www.en.wikipedia.org/wiki/Trier_of_fact

¹⁹ Olitti yaadannoo lakk.4, F77.

In a criminal case...the interests of the defendant are of such magnitude that ... they have been protected by standards of proof designed to exclude as nearly as possible the likelihood of an erroneous judgement. In the administration of criminal justice, our society imposes almost the entire risk of error upon itself²⁰.

Sadarkaan mirkaneessaa kun hanga danda' ametti himatamaan dogongoraan akka hin adabamne eegumsa olaanaa gochuufi amantaa jedhu irraa kan madde akka ta'e hubachuun ni danda'ama. Sababa gahuumsa ragaatiin murteen dogongoraa himatamaa yakkaa irratti kennamuu danda'a jedhamee yeroo yaadamu, bulchiinsa sirna haqa yakkaa keessatti miidhamaa yakkaa kan ta'e hawaasni dogongora uumamuuf of saaxiluutu filatama ejjennoo jedhu dha. Ibsa gabaabaadhaan himatamaan shakkiidhaan adabamuurra, carraan balleessaa qabaachuu isaa osoo jiruullee, gadhiifamuu wayya jechuu dha. Manni Murtii Waliigalaa kun hiikkaan gaalee shakkii dhama qabeessa jedhuuf yeroo gara garaatti kennes yaaduma kana kan bu'uureffate dha²¹.

Akkuma biyya Ameerikaa, Inglizsi keessattis xiyyeeffannoo olaanaa bilisummaa lammiileetiif kenname irraa kan ka'e sadarkaan ragaan seeraa balleessummaa himatamaa itti mirkaneessuu qabu *shakkii dhama qabeessa malee* isa jedhu kana dha²². Ka'uumsi yaada kanaas qajeeltoo seera yakkaa

²⁰ Olitti yaadannoo lakk. 3, fuula 443.

²¹Dhimma 'Coffin's case' jedhamee beekamu irratti dursaa haqaa /Chief Justice/ kan turan 'Shaw' Manni Murtii Waliigalaa Ameerikaa hiikkaa akka kennu oliyyataan kan gaafatan yoo ta'u,manni murtichaas, "Reasonable doubt was "... of necessity the condition of mind produced by the proof resulting from the evidence in the cause²¹" jechuun ibseera. Akkuma lakk. 20ffaa, F78.

²² Akkuma lak 21ffaa, fuula 80

beekamaa ‘‘namootni qulqulluun balleessaa jedhamuurra yakkamtootni bilisa gaggeeffamuu wayya’’ isa jedhu dha²³.

Gita mirkaneessa ragaatiin walqabatee biyya Inglizsiitti hiikaan beektotni²⁴ fi abbootiin seeraa yaadrimee shakkii dhama qabeessaatiif kennan qajeeltoo armaan olii irratti kan hundaa’e dha. Hiikaan abbaa seeraa ‘Denning’ jedhamuun kenname kan itti aanee dhiyaate dha.

Reasonable doubt ... need not reach certainty, but it must carry a high degree of probability. Proof beyond a reasonable doubt does not mean proof beyond a shadow of doubt. ... If the evidence is so strong against a man as to leave only a remote possibility in his favour which can be dismissed with the sentence 'of course it is possible, but not in the least probable', the case is proved beyond a reasonable doubt, but nothing short of that will suffice²⁵.

Hiika ‘Denning’ qabiyee yaadrimichaa irratti kenne kana yeroo ilaallu immoo gitni mirkaneessa shakkii dhama qabeessa malee jennu kun carraan balleessummaa himatamaa sadarkaa olaanaadhaan jiraachuu kan ibsu malee % /dhibbeentaa/ 100 dhugummaan isaa mirkanaa’uu qaba jechuu akka hin taane kan agarsiisu dha. Himatamaan balleessaa jedhamerraa bilisa ta’uuf carraan garmalee dhiphaan jiraachuu waanti agarsiisu yoo jiraatellee shakkii dhama

²³ Akkuma lak 22ffaa.

²⁴ Beektota seeraa Inglizsi keessaa hayyuun ‘Stone’ jedhamu qabiyee yaadrimee shakkii dhama qabeessaa jechoota armaan gadiin ibsuuf yaaleera. ‘‘The standard of proof beyond a reasonable doubt relates to the cumulative effect of the whole evidence adduced in the case and constitutes the basis on which a verdict of guilty may be grounded if the evidence as a whole complies with the standard. The requisite standard is stated in terms of belief and not in probabilistic terms. Akkuma lakk. 23ffa, fuula 85

²⁵ Akkuma lak 24ffaa

qabeessa malee hin mirkanoofne akka hin jechisiisne ibsa olii irraa ni hubatama. Akkuma armaan olitti ilaalame, yaadrimee fi gita mirkaneessa ragaa kana irratti ogeessaa fi ogeessa jidduutti, mana murtii tokkorraa mana murtii isa biraa jidduutti hubannoon jiru garaa garummaa hiikkaa muraasa qabaachuun isaa akkuma jirutti ta'ee, biyyoota sirna koman loo hordofanii fi biyyoota bulchiinsi sirna haqa yakkaa isaanii kan warra koman loo' tiin oofame (influenced) hedduu, kanneen akka Afriikaa Kibbaa²⁶, keessattis gitni mirkaneessaa kun hojjiirra oolfamaa jira.

Gama biraatiin, biyyoota Awurooppaa kontineentaal keessaa yaadrimeen gita mirkaneessa ragaa amansiisaa /*intime coviction*/ yeroo ka'u biyyi Faransaay adda-durummaan kan waamamtuu fi sirnichas bifa ifa ta'een diriirsitee kan qabduu dha. Seera deemsa falmii yakkaa Faransaay keewwatni 353 ergaa akka itti aanutti taa'e kan qabu dha.

The law doesn't ask the judges to account for the means by which they convinced themselves; it does not charge them with any rule from which they shall specifically derive the fullness and adequacy of evidence. It requires them to question themselves in silence and reflection and to seek in the sincerity of their conscience what impression has been made on their reason by the evidence brought against the accused and the arguments of his defence. The law asks them but this single question,

²⁶ Dhimma '*Queen v Benjamin*' jedhamuun beekamu irratti manni murtii Afrikaa Kibbaa oliyyata ilaalu, hiikkaan gita mirkaneessa ragaa irratti hiikkaa yoo kennu; "...there should not be a conviction unless the crime charged has been clearly proved to have been committed by the accused. Where the evidence is not reasonably inconsistent with the prisoner's innocence, or where a reasonable doubt as to his guilt exists, there should be an acquittal" jedheera. Akkuma lakk. 25ffaa

*which encloses the full scope of their duties: are you inwardly /to your self/ convinced?*²⁷

Akka seera warra Faransaay kanaatti, abbootiin seeraa ragaan dhiyaate guutuu fi amansiisaa ta'uu isaa amanuu isaaniiif sababa agarsiisuudhaaf hin dirqaman. Kan seerri abbootii seeraa irraa barbaadu ragaa dhagahanii erga xumuranii booda himatamaan yakka ittiin himatame raawwateera jedhanii amanuu danda'uu dha. Kanaaf biyya Faransaayiiifi biyyoota Awurooppaa kontineentaalii birootiif gitni mirkaneessa ragaa barbaadamu amantaa dhuunfaa abba seeraa dhimmicha ilaalee irratti qofa kan hundaa'u dha.

Gara biyya keenyaatti yeroo deebinu, gitni mirkaneessa ragaa murtii balleessummaa yakkaa kennuuf barbaachisu seerotas ta'e heera keenyaa keessatti ifatti kan taa'e miti²⁸. Haa ta'uyyuu malee, barreessitootni tokko tokko dhiibbaa muuxannoo Aangloo-Ameerikaa irraa dhufeen manneen murtii keenya qabatamaadhaan gita mirkaneessa shakkii dhama qabeessaa hojiirra oolchaa akka jiran ni eeru.²⁹ Dabalataanis barreessitootni kun, tumaalee seera deemsa falmii yakkaa keenya xiinxaluudhaan sadarkaan mirkaneessa ragaa biyya keenyaa yaadrimee shakkii dhama-qabeessaa waliin akka walgituutti kaa'aniiru³⁰. Kana agarsiisuuf kan fayyadaman keessaa tokko immoo dubbisa garagaltoo (a contrario reading) S/D/F/Y kwt 141 ti. Hima keewwatichaa haa ilaallu.

²⁷ Olitti yaadannoo lakk.3, F440.

²⁸ Aderajew Teklu fi Kedir Mohammed, Maateriyaalii Seera Deemsa Falmii Yakkaa Itoophiyaa Irratti Moojulii Yuunivarsiitotaaf (Baruu fi Barsiisuuf), Gargaarsa Instiitiyuutii Qorannoo Seeraa Federaalaatiin Qophaa'e, Bitootessa, 2009 F 272-276

²⁹ Akkuma lakk. 28ffaa, F272

³⁰ '... if the defense evidence(s) produced by the accused can falsify the evidence of the prosecution or at least shade a reasonable doubt, the court must decide for the acquittal of the accused ...

Akkuma lakk. 29ffaa, F275

When the case for the prosecution is conducted, the court if it finds that no case against the accused has been made out which, if unrebutted, would warrant, his conviction, shall record an order of acquittal.

...ማፍረሻ ማስረጃ ማቅረብ ሳያስፈልግ ተከሳሾችን ጥፋተኛ የሚያደርገው ሆኖ ባልተገኘ ጊዜ እና ማስረጃው በቂ ሆኖ ሳያገኘው የቀረ እንደሆነ ተከሳሾች በነጻ እንድለቀቅ ፍርድ ቤቱ ያዛል።

Yaada keewwata kanaa irraa akka hubatamu ragaan seeraa himatamaa irratti dhiyaatu manni murtii himatamaan balleessaa qabaachuu akka amanu kan dandeessisuu fi ragaa biraan yoo faccifame malee himatamaan yakkamaa dha jechuufis kan quubsu ta'uu qaba. Hiikkaa afaan Amaaraa fi Ingliffaa jidduus garaagarummaan jiraachuu ni mul'ata. Hiikkaan afaan Amaaraa manni murtii ragaan dhiyaate gahaa ta'ee yoo argamuu baate himatamaa bilisaan gaggeessa jedha. Kanaaf murtii balleessummaa kennuuf ragaa gahaa ta'etu barbaadama jechuu dha. Akkasumas ragaan dhiyaate himatamaa irratti murtii balleessummaa kennuuf kan dandeessisuu ta'uu qaba. Ragaan dhiyaate gahaa ta'uu qaba inni jedhu garuu ammas yaada ifa ta'e miti. Ragaa gahaa hin taane kan jedhamuu fi himatamaan bilisaan akka gaggeeffamu kan ajajamu ragaan dhiyaate gita kamitti mirkaneessuu yoo dadhabee dha. Kuusaan jechoota seeraa tokko gaalicha yeroo hiiku akkas jedha: *“insufficient evidence is a finding (decision) by a trial judge or an appeals court that the prosecution in a criminal case ... has not proved the case because the attorney did not present enough convincing evidence”*³¹. Hiikkaan kun ragaan gahaa hin taane jedhamu kun amansiisuu irratti gahuumsa kan hin qabne akka ta'e kan hubachiisuu yoo ta'ellee, gahaan hammam akka ta'e garuu kan adda baasee agarsiisu miti.

³¹ Kuusaa jechoota seeraa 'legal dictionary' jedhamu irraa kan fudhatame, Toora Intarneetiii (<http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/insufficient+evidence>) irratti kan argamuu fi sadaasa 21, 2004 kan ilaalame.

Ibsa biraatiin, ragaa gahaa hin taanee fi murtii balleessummaa kennuuf hin dandeessisne yeroo jennu balleessummaa himatamaa irratti manni murtii shakkii dhama qabeessa yeroo qabaatu akka jechuu ti. Kanaaf ibsi keewwata kanaa, dhimmoota '*Holt v United States*' fi '*Queen v Benjamin*' olitti ilaalle keessatti hiikkaa yaadriimee *shakkii dhama qabeessaaf* manneen murtii Ameerikaa fi Afrikaa kibbaa, duraa duubaan, kennan waliin kan walfakkaatu ta'uu hubachuun ni danda'ama.

Akkasumas sadarkaan mirkaneessa balleessummaa yakkaa kan biyya keenyaa shakkii dhama qabeessa bu'uureffachuu isaaf agarsiistuuwwan gara garaa biroos ni jiru. Inni tokko, S/D/F/Y keenya (bara 1954) yeroo wixineeffamu irra caalaa akka maddaatti kan gargaare seerota biyyoota sirna koman loo hordofanii ta'uun isaa fi biyyootni sirnicha hordofanis gita mirkaneessa ragaa shakkii dhama qabeessaa kana kan fudhatan ta'uu isaa ti.³² Inni kan biraa qajeeltoowwan ammayyaa heeraa fi seera deemsa falmii yakkaa keenya keessatti haammataman bilisummaa lammiileetiif gatii olaanaa kan kennan ta'uu isaati³³. Mirgooleen bu'uuraa heericha keessatti hammataman kunneenis bifa walqixxummaa, bilisummaa akkasumas kabajaa namoomaa guddisaniin hiikamuu akka qabanis ni beekama. Kanaaf eeggumsi olaanaan mirgoota kanaaf akka godhamu immoo gitni mirkaneessa balleessummaa yakkaa *shakkii dhama qabeessa* ta'uu akka qabu nutti agarsiisa. Muuxannoon biyyoota mirga bilisummaa namootaaf eeggumsa olaanaa gochuun beekamaniis kan agarsiisu isuma kana.

³² The Ethiopian courts had British-influenced, adversary procedures since 1941 at least. The Code's sporadic relationship to Malayan, and therefore, ultimately, Indian law, derives from the influence of Sir Charles Mathew's drafts. The overall flavor of the law is adversary. Stanley Z. Fisher, *Ethiopian Criminal Procedure: A Source Book*, 1969, F(ix-xii), olitti yaadannoo lakk. 28(F73 fi 74) kana kessaatti akka caqasame.)

³³ Heera mootummaa RDFI, keewwata 17

Bilisummaa namootaaf xiyyeeffannaa olaanaan kennamuu kan agarsiisu tumaan heera biyya keenyaa keewwatni 17 “*No one shall be deprived of his or her liberty except on such grounds and in accordance with such procedure as are established by law*” jechuun ibseera. Heerichi hima olii kanaan eegumsi olaanaa bilisummaa namoomaaf kennamuu akka qabu yoo kaa’ellee, seerri /labsiin/ sadarkaa ragaan abbaa alangaa balleessummaa nama yakkaan himatamee itti mirkaneessuu qabu adda baasee kaa’u hin jiru. Kun immoo kaayyoon tumaa heeraa kun galma akka hin geenye kan taasisu dha.

Gara naannoo keenyaatti yeroo dhufnu immoo hanga ammaatti adeemsi falmii yakkaa qaamolee haqaa naannichaa keessatti gaggeeffamu S/D/F/Y/Itoophiyaa olitti ilaalle bu’uureffachuun yoo ta’u, yeroo ammaa garuu wiixineen seera deemsa falmii yakkaa Oromiyaa qophaa’ee akka jiru ni beekama. Mootummaaleen naannoo RDFI seera deemsa falmii yakkaa mataa isaanii baafachuuf aangoo qabaachuu fi dhabuu waliin walqabatee gaaffileen yeroo ammaa ka’aa jiran akkuma jiranitti ta’ee, ijoo qabanne kanaan walqabatee wixinichi filannoo 1ffaa fi 2ffaa jechuun tumaan kaa’e yoo ilaalamu sadarkaa mirkaneessa ragaatiin walqabatee seera deemsa falmii yakkaa Itoophiyaa hojiirra jiru caalaa yaada ifa ta’e tokko kan hammate fakkaata. Wixinicha keewwatni 318 akka itti aanutti kan taa’e dha.

Filannoo Iffaa

1. *Manni murtii himannaan himatamaa irratti dhiyaate ifaa fi amansiisaa haala ta’een balleessummaan isaa hin mirkanoofne jedhee yoo amane ofirraa ittisuun osoo hin barbaachisiin bilisaan akka gaggeeffamu ni murteessa.*

Filannoo 2ffaa

1. *Manni murtichaa himannaan himatamaa irratti dhiyaate shakkii sababa gahaa ala ta'een balleessummaan isaa hin mirkanoofne jedhee yoo amane ofirraa ittisuun osoo isa hin barbaachisiin bilisaan akka gaggeeffamu ni murteessa. Jedha.*

Xiinxala Dhimma Mana Murtii Olaanaa Godina Arsii Lixaa Galmee Lak 10695 tiin Murtaa'e

Gara xiinxala murtii manni murtichaa kenneetti seenuuf adeemsa manni murtii ragaa ittisaa itti dhagahe ilaaluu irraa haa jalqabnu. Akka seerri deemsa falmii yakkaa jedhutti ragaan abbaa alangaa dhagahamee akka xumurameen gochaan manni murtii raawwachuu qabu ragaan dhiyaate murtii balleessummaa kennisiisuuf gahaa dha moo miti isa jedhu madaaluu dha. Erga madaalee raawwatees gahaa ta'uu yoo itti amane himatamaan akka ofirraa ittisu ajaja /decree/³⁴ kennuu dha³⁵. Ajaja kana kennuuf immoo ragaan dhiyaate gita seerri barbaaduun madaalamuu qaba jechuu dha. Manni murtii kun garuu ragaa abbaa alangaa dhagahee akka xumureen madaallii tokko malee ragaan ittisaa himatamaa akka dhiyaatu ajajeera. Gochaan kun immoo ragaan abbaa alangaa balleessummaa himatamaa osoo itti hin mirkaneessiin dirqama mirkaneessuu /burden of proof/ himatamaatti dabarsuu ta'a. Dirqamni akkanaa immoo himatamaatti kan darbu ragootni abbaa alangaa akkaataa himannootiin balleessummaa himatamaa yeroo mirkaneessanii fi ragaan argame himatamaa

³⁴ In practice, after going through all admissible evidences produced by the public prosecutor primarily and examining where relevance to the proof of the fact (s) in issues the court shall reach in to a decision, which is referred as "Beyen" in Amharic. Olitti yaadannoo lakk.28, F72

³⁵ Seera Deemsa Falmii Yakkaa Itoophiyaa, Lab.Lakk. 1/1954, Kewwata 141

balleessaa jechisiisuuf kan gahu yeroo ta'e dha. Manni murtii ajaja kana kennuuf himatamaan gochaa yakkaa ittiin himatame raawwachuu isaatiif *amantaa cimaa*³⁶ balleessummaa isaa murteessuuf gahu qabaachuu mirkaneeffachuu qaba. Akkasumas manni murtichaa ragaa ittisaa dhagahuudhaaf ajajuun dura balleessummaa himatamaa irratti shakkii dhama qabeessa ta'e tokko illee hin qabu yoo ta'e dha³⁷. Manni murtii kunis himatamtootaan ofirraa ittisaa jechuudhaan dura gahuumsa ragaa abbaa alangaa sadarkaa kanatti madaaluu qaba. Haa ta'uyyuu malee manni murtichaa gahuumsa ragaa abbaa alangaa haalli itti madaale hin jiru. Kun ta'uu dhabuun isaa mirgaa fi bilisummaa himatamtootaa daran kan dhiphisee fi qajeeltoo heeraa *namni himatame hanga balleessaa jedhamutti akka qulqulluutti lakkaa'ama* jedhu kan diige dha³⁸.

Dabalataanis gochaan mana murtichaa mirga dhagaha madaalawaa argachuu himatamtootaa kan hambise dha. Kun immoo manni murtichaa himatamaan ragaa ittisaa isaa akka dhiyeeffatu ajajuun dura of-eeggannoo barbaachisaa fudhachuu dhiisuu irraa kan madde dha. Manni murtichaa ragaa ittisaa ajajuun dura ragaan abbaa alangaa dhagahame, yoo ragaan ittisaa himatamaa irraa ittisuu baate, murtii balleessummaa kennuudhaaf kan isa dandeessisu ta'uu itti amanuu qaba ture. Kana gochuu dhabuun isaa mirga bilisummaa himatamtootaa seeraan ala akka daangessuu fi murtii dogongoraa akka kennu isa taasisee jira. Barreessitootni tokko tokko akka jedhanitti, 'himatamaadhaan ofirraa ittisi jechuun, keessattuu himatamtoota abukaattoodhaan osoo bakka hin bu'amne

³⁶ '...the court shall order the accused to defend himself only when it believes that "based on the evidences of the prosecutor the accused is guilty" and when the believe is strong ...' Olitti yaadannoo lakk. 28, F274

³⁷ The burden of proving the guilt of the accused beyond reasonable doubt is on the state, and does not shift to the accused. This is in contrast to the evidential burden which may shift to the accused to rebut a case against him or her.

³⁸ Heerri RDFI keewwatni 20/3/ 'During proceedings accused persons have the right to be presumed innocent until proved guilty according to law..' jedhee kaa'eera.

abbaa alangaa ogummaa fi muuxannoo ragaa qoruu qabu waliin falmaniif, murtii balleessummaa kennuu irraa garagarummaa baay'ee hin qabu' jedhu³⁹. Yaada kana irraa hubachuun akka danda'amuttis nama yakkaan himatame tokkoon ragaa ittisaa dhiyyeeffadhu jechuun murtii balleessummaa irratti dabarsuu biraa kan hafu akka hin taanee fi xiyyeeffannoon sanaa gadi ta'es kennamuufii akka hin qabaanne dha.

Gara dhimma ijoo xiinxala kanaatti yeroo deebinu gita ragaan abbaa alangaa balleessummaa himatamtootaa itti mirkaneessee fi mirkaneessuu qabu ilaalla. Dhimma armaan olii irraa akkuma hubatamu manni murtii himaticha sadarkaa duraatiin dhagahe, ragaa abbaa alangaa sobaan dhiyaate bu'uureffachuun murtii dogongoraa kennee jira. Manni murtichaa dhugaa jiru irraa maquun murtii akkasii kennuu isaatiif sababoota dhiyaachuu danda'an keessaa inni duraa gitni mirkaneessaa ragaan abbaa alangaa itti madaallame laafaa ta'uu isaati. Ibsa biraatiin manni murtichaa namni yakkaan himatame tokko balleessaa qaba jedhamuuf sadarkaan ragaan dhiyaate himatamaan yakkamaa ta'uu itti mirkaneessuu qabu hammam ta'uun akka irra jiraatu hubatee hinjiru jechuu dha.

Manni murtii kun namni ajjeefame jedhame kun du'uu isaallee karaan itti mirkaneeffate hin jiru. Lubbuun namaa darbuun immoo ulaagaalee yakki ajjeechaa raawwatame jechuudhaaf guuttamuu qaban keessaa tokko akka ta'e ni beekama.⁴⁰ Ragaan abbaa alangaa metra 50 irra dhaabbatee reebamuu nama du'e

³⁹ Setting for prosecution is no less than giving the final judgment because the court shall order the accused to defend himself only when it believes that "based on the evidences of the prosecutor the accused is guilty", hence, the purpose of giving the accused this right to defend himself is to see if he can rebut *this strong believe* and show that he did not commit the alleged crime or show that somebody else committed that crime, if in fact is referred as the best defense. Olitti yaadannoo lakk. 24, fuula 274

⁴⁰ Seera yakkaa RDFI, Lab. lakk.414/1996, keewwata 539-541

jedhamee ilaalu du'uu /ajjeefamuu/ nama kanaa mirkaneessuu danda'aa laata? Manni murtii hoo meeshaa namni tokko ittiin reebame, qaama isaa rukutame yookin irra deddeebiin dhahamuu yookin dhababuu nama reebamee qofa irratti hundaa'uun du'uu nama tokkoo yookin ajjeesuu nama reebamee murteessuuf bu'uura seeraa ni qabaa? Fageenya metra 50 irraa namni ilaalu tokko namni reebamaa jiru tokko gateettii dhahamuu fi qolomata dhahamuu akkasumas kalee dhahamuu fi cinaacharra yookin sarbaarra dhahamuu adda ni baasa jedhamee yaadamaa? Himatamtoonni nama jedhame ajjeessuu tilmaamuun ni danda'ama ta'a. Ta'innaadhaan /far-fetched probability/ yoo ta'e malee ragaan dhiyaate dhugummaa ragichaas ta'e raawwatamuu gocha yakka ajjeechaa shakkii dhama qabeessa malee amananii fudhachuuf kan nama dandeessisu miti.

Manni murtii tokko murtii balleessummaa dhimma yakkaarratti kennuun dura namni yakkaan himatame sun gochaa itti himatame raawwachuu ragaan dhiyaate kan itti mirkaneesse ta'uu fi gochaan raawwatame jedhame himatamaa irratti murtii balleessummaa kan kennisiisuu danda'u ta'uu mirkaneeffachuu akka qabu ni beekama⁴¹. Haata'uyyuu malee dhimma harkaa qabnu kana irratti ragaan dhiyaate himatamtootni gochaa ajjeechaa ittiin himataman kana raawwachuu ifatti mirkaneesseera jechuuf gonkuma kan nama amansiisuu miti. Ragaa dhiyaate irraa ka'uudhaan, himatamtootni kun yakka ittiin himataman kana hin raawwatne jedhanii jala muranii dubbachuuf kan nama rakkisu yoo ta'ellee, carraan himatamtootni kun yakka ajjeechaa jedhamerraa bilisa ta'uuf qaban sadarkaa olaanaadhaan jiraachuu nama dhama qabeessa tokko jalaa ni dhokata jedhamee gonkuma kan yaadamu miti. Himatamaan tokko balleessaa jedhamerraa bilisa ta'uuf carraan garmalee dhiphaan jiraachuu waanti agarsiisullee yoo jiraate shakkii dhama qabeessa malee itti mirkanaa'eera akka

⁴¹ Olitti yaadannoo lakk.35 , kwt 141

hin jechisiisne hiikkaa yaadrimichaa armaan olitti kennamerraa kan hubatamu dha.

Manni murtichaa qabatama jiru irraa maquun murtii akkasii kennuu isaatiif sababoota dhiyaachuu danda'an keessaa inni biraa, qorannaan ragaa mana murtichaan gaggeeffame rakkoo kan qabu ta'uu isaati. Jechootni ragaa abbaa alangaa lamaan dhagahamanii kan sobaan qindaa'ee dhiyaate ta'uun isaa kan hubatamuu danda'u dha. Ragaa 1ffaan himatamtootni du'aa yeroo reeban metra 50 irraa fagoo dhaabbannee ilaalaa turre yoo jedhu ragaa 2ffaan metra 20 irraa fagoo turre jedheera. Gargarbaateen jecha ragoolee kun osoo jiruu manni murtichaa kallattiin ragaa himatamtootaa dhagahuutti ce'uun, akkasumas murtii balleessumma kana kennuun isaa mirgii fi bilisummaan himatamtoota kanaa heeraan beekamtii argate salphaatti akka cabu godheera. Manni murtichaa karaalee garaa garaatiin ragaalee kanneen qoruu fi dhugaa jiru irra gahuu ni danda'a. Fakkeenyaaf, ragaan abbaa alangaa 4ffaan yookin ragaan dabalataa biraa yoo jiraate dhiyaatee jecha ragummaa isaa akka kennu gochuun ni danda'ama ture. Ragoolee kanneen gaaffilee qaxxaamuraa fi keessa deebii gaafachuun dhugaa jiru qulqulleessuunis gahee mana murtichaa ture. Manni murtichaa tattaaffiin gamanaan godhes daran gad-aanaa akka ta'e ni hubatama.

Gama biraatiin, gaaffii qaxxaamuraa abbaan alangaa ragaa ittisaa himatamaa 2ffaa gaafate 'yoo jidduun deemee ajjeesee dhufe hoo beektaa?' Jedhuu fi deebii ragaan kenne irratti manni murtii xiyyeeffannaa kennuun qulqulleeffachuu qaba ture. Ragaan ittisaa kun himatamaa kana waliin wal wajjin turre osoo jedhuu abbaan alangaa gaaffii qaxxaamuraati jechuun gaaffii kana fakkaatu kaasuu fi afaan ragoolee ittisaatii 'ani kana hin beeku' jecha jedhu baafachuun waanta yeroo kana amaleeffatamaa dhufe dha. Kan irra caalaa rakkoo ta'e garuu abbootiin seeraa afamaksoo akkanaa callisanii galmeessuun jecha ragoolee

ittisaa gatii dhabsiisuu isaaniiti. Abbootiin seeraa gaaffilee fi deebiiwwan akkanaatti xiyyeeffannoo kennuun qulqulleeffachuu danda'uutu irraa eeggama. Fakkeenyaaf dhimma kana irratti bakki yakki ajjeechaa itti raawwatame jedhamee fi bakki awwaalaa fageenya inni walirraa qabu adda baasuun osoo hin beekiin, himatamaan kun bakka awwaalchaa osoo jiruu jidduun yakka ajjeechaa kana raawwatee deebi'e jedhanii yaaduun akkamitti danda'ama? Manni murtii kun himatamaa 2ffaa kana balleessaa gochuun isaas gaaffii olitti abbaan alangaa gaafate kanaaf ragaan ittisaa 'hin beeku' waan jedheef abbaan alangaa gaaffii qaxxaamuraatiin ragaa kana sobsiiseera jedhee yaaduun ta'uu isaati. Kun immoo abbaa alangaas ta'e abbootii seeraa kanneen bira ragaa dhiyaate akkaataa seerri jedhuun qoruu fi madaaluudhaan murtii haqaa kennuu irratti rakkinni xiyyeeffannoo fi hubannoo jiraachuu ifatti kan agarsiisu dha.

Yaada Guduunfaa

Mirgootni bilisummaa dhala namaatiif faaya, eenyummaa, fi kabaja. Kanaaf, mirgootni kun akka laayyootti yookin dogongora salphaatti uumamuu danda'uun akka hin sarbanne eegumsi olaanaa ta'e godhamuufiitu barbaachisa. Qajeeltoon seera deemsa falmii yakkaa beekamaa fi fudhatama olaanaa qabu 'nama qulqulluu tokko xureessuu irra yakkamtootni dhibbi tokko qulqulluu jedhamuu wayya' jedhus yaaduma kana kan deeggaru dha. Kun immoo qaamoleen mootummaa aangoo isaanii seeraan ala fayyadamuun miidhaa bilisummaa, kabajaa fi walqixxummaa lammiilee irraan gahuu danda'an daangessuuf kan gargaaru dha.

Manneen murtii mirgoota bu'uura lammiilee kanneen kabajchiisuu keessatti itti gaafatamummaa olaanaan irratti gatameera. Haa ta'uyyuu malee manneen murtii keenya itti gaafatamummaa isaanii kana akka barbaadametti yeroo

bahatan hin mul'atan. Dhimma xiinxalame kanatti yeroo deebinu, himatamaan akka ofirraa ittisu ajaja yookin murtii dhumaa kennuun dura manni murtichaa ragaa dhiyaate of eeggannoodhaan xiinxaluu fi madaaluutu irra eegama ture. Kun waan hin taaneef mirga dhagaha madaalawaa /fair trial/ himatamtoota kanaa mirkaneessuu hin dandeenye. Kanarraa kan ka'e mirga murtii haqaa argachuu himatamtoota sarbeera; namootni qulqulluun yakkamtoota jedhamuun bilisummaan isaanii daanga'eera. Kun immoo bilisummaa lammiilee kabajchiisuu dhabuu irra darbee, manneen murtii amantaa uummataa akka dhaban kan taasisu, bilisummaa abbaa seerummaa mirkaneessuun ulfaataa akka ta'u kan godhu dha.

Rakkoo kana hambisuuf immoo sirna mirgoota lammiileef eegumsa cimaa kennu diriirsuun dhimma filannoo hin qabne dha. Keessattuu, biyyoota sirni haqaa isaanii hin guddanne, hubannoon seeraa lammiilee daran gadi bu'aa ta'ee fi dandeettiin abukaattoo dhaabbachuu namoota yakkaan himatamanii laafaa ta'e, kanneen akka biyya keenyaa keessatti immoo sirni dhagaha madaalawaa eessayyuu caala xiyyeeffannaa argachuu kan qabu dha. Sirna dhagaha madaalawaa karaawwan ittiin dhugoomsuun danda'amu keessaa inni tokkoo fi hangafti sirna gahuumsa sadarkaa ragaa itti madaallamu cimaa ta'e diriirsuu dha. Sirni mirkaneessa gahuumsa ragaa *shakkii dhama qabeessa malee* sirna kamiyyuu caala mirga dhagaha madaalawaa lammiilee mirkanneessuuf mala gargaaru dha. Sababni isaas ragaa dhiyaatu tokkoof ta'innaadhaan seera fulduratti fudhatamni kan kennamu yoo ta'e seerri hawaasa eeguu akka hin dandeenye kan taasisu waan ta'eefi. Sadarkaan mirkaneessuu laafaa yoo ta'e, gama biraatiin, qorannaan yakkaa abbootii alangaa fi poolisiidhaan gaggeeffamu akka dadhabu taasisa, hawaasa keessatti ragaa sobaa gurmeessuun akka babal'atu karaa saaqa. Kun immoo haqni akka dabu, amantaan uummatni sirna

haqa yakkaa irratti qabu akka quucaru, nagaa fi tasgabbiin akka dhabamu godha. Akka waliigalaatti, sirna haqaa naannoo tokkootiif kufaatii fiduu danda'a.

Kanaafuu seera deemsa falmii yakkaa sadarkaa naannoo keenyaatti wixineeffamaa jiru keessatti xiyyeeffannaa barbaachisu kennuudhaan rakkoo kana furuun daran barbaachisaa ta'a. Akkuma olitti ilaalame sirni sadarkaa (filannoo) 1ffaa irratti ni diriira jedhamee yaadame, gita mirkaneessa ragaa '*ifaa fi amansiisaa*' jedhu dha. Sadarkaan mirkaneessaa kun biyyoota sirna *koman loo* hordofan keessatti gita mirkaneessa ragaa seera siivilii ti. Gitni mirkaneessaa kun gita mirkaneessaa laafaa waan ta'eef rakkoowwan armaan olitti sirnichatti hudhaa ta'an jedhaman kana furuuf kan dandeessisu miti. Qorannoon wixinichi bu'uureffate jedhames qajeeltoowwan seera yakkaa gurguddoo bilisummaa lammiileetiif wabii ta'anii fi heera biyyaa fi naannoo keenyaa waliinillee walbira qabamee kan hin ilaalamnee dha.

Shakkii sababa gahaa ala ta'een kan jedhu akka filannoo 2ffaatti yaadrimeen dhiyaate barreeffama kana keessatti isa shakkii dhama qabeessa malee (beyond reseanoble doubt) jedhamee ibsame jechuu yoo ta'u, gita mirkaneessa ragaa balleessummaa yakkaa kana seericha keessatti ifatti haammachisuun bulchiinsa haqa yakkaa naannoo keenyaa fulduratti tarkaansfachiisuuf gahee olaanaa ni taphata.